

CRISI DE LA DEMOCRÀCIA

LA DICTADURA ECONÒMICA NEOLIBERAL JA HA PASSAT. ENTREM EN UNA ALTRA ETAPA DE LA HISTÒRIA

JOSÉ COMBLIN

João Pessoa, Brasil

La democràcia està en crisi a tot el món, començant per Europa i els EUA. És un clam universal. A Amèrica Llatina també, malgrat que les manifestacions puguin ser una mica diferents.

Als que som cristians, aquesta crisi no ens sorprèn pas tant, perquè el concepte de democràcia vigent en el món occidental sempre ens va semblar superficial i destinat a amagar un problema molt més fonamental. El concepte de democràcia pertany a l'univers cultural de la modernitat. La qual s'inspira en la filosofia i la política de l'antiga Grècia. El problema grec era saber quin seria el millor sistema per ordenar la ciutat: si les decisions les havia de prendre un de sol, el rei, o una aristocràcia, o tots els ciutadans. De tota manera, els esclaus, els estrangers i les dones no hi participaven, ja que no eren pas ciutadans, això significa que, fins i tot en democràcia, només una petita minoria participava en la presa de decisions. Els sense poder no hi participaven.

En la tradició cristiana, ben al contrari, la qüestió fonamental, és precisament què passa amb els que no tenen poder. El punt de sortida no és pas una reflexió teòrica sobre la forma de governar que sigui més eficaç, sinó el fet social bàsic de la dominació de la multitud dels sense poder per les minories que tenen tot el poder, malgrat que la distribució pugui ser variable.

La Bíblia ens presenta una visió del món en la qual una minoria acapara tots els poders i oprimeix les majories, exigint-los-hi que treballin per augmentar el seu poder: la societat es divideix entre dominadors i dominats. És el que la modernitat volia negar: creien que la democràcia instituïda, després de les revolucions a Anglaterra, els EUA i França, construiria una societat d'homes lliures, iguals i fraterns (no hi pensaven pas en les dones!). A la societat moderna ja no existiria la dominació. Més ben dit: ja no es consideraria aquest problema, sinó la divisió del poder entre els poderosos.

De la situació política del món Jesús en pensa això: "sabeu que els caps de les nacions les governen com a senyors absoluts, i els grans les oprimeixen amb el seu poder" (Mt 20,25). Aquesta és la situació i el repte de la política. Hi ha una minoria que oprimeix, i una majoria oprimida. Jesús ja ho va veure. I avui dia encara és el problema.

El repte aleshores és com superar la situació de

dominació, que és el primer problema de la política.

Per governar amb justícia, doncs, és necessari reprimir els dominadors i alliberar els dominats. Això és el que s'explicita en la figura del rei en el salm 72: en una societat de dominació, el paper del rei, o sigui, de l'autoritat política, és reprimir els poderosos i alçar els oprimits. El mateix que diu Isaïes: Is 11, 4-5.

Aquesta visió va estar a la base de la doctrina política de la cristiandat. L'església va crear la **figura del rei cristià**, que defensava els pobres i reprimia els senyors de la terra que dominaven els pobres camperols. I aquesta figura és part d'una ideologia més ample: el codi del "cavaller cristià", defensor de les vídues i dels orfes. La seva espasa està al servei dels oprimits i la seva arma serveix per lluitar contra els opressors del poble.

L'ideal del cavaller cristià es va ensenyar als fills de la noblesa. El clergat va ser víctima durant segles de la il·lusió que amb aquest mitjà podria buscar la justícia. Va creure que amb la seva influència sobre la noblesa i els monarques n'hi hauria prou per garantir-la. Però l'aliança entre la jerarquia i la noblesa era massa estreta. Gairebé tots els bisbes eren de famílies nobles i no tenien pas voluntat d'exigir l'aplicació de l'ideal que la seva família no aplicava.

Va venir la democràcia moderna amb la seva ideologia optimista. Els demòcrates van creure que amb una Constitució es podria establir la igualtat entre tots els habitants del país. Van creure que els tribunals aplicarien les lleis a tothom per igual, i que l'elecció de representants garantiria que els pobres poguessin exigir justícia, perquè ells mateixos farien les lleis. La democràcia seria l'adveniment de "la llibertat, la igualtat, la fraternitat", el regne de la raó sobre la força, una societat justa. El poder estaria en mans de la nació, i, per tant, ja no hi hauria problemes de dominació. Les antigues classes privilegiades, el clergat i la noblesa, desapareixerien.

En canvi, durant tot el segle XIX, a les nacions que havien adoptat un règim republicà i que havien proclamat una constitució democràtica, la burgesia es va apoderar de totes les facultats inscrites a l'estructura de l'Estat. Des de principis del segle XX la classe obrera va poder conquerir certs drets i la seva condició progressivament va millorar. Durant cert temps els treballadors de la

indústria van tenir a la seva disposició l'arma de la vaga: eren indispensables per a la producció i els patrons van haver de fer concessions. Però aquesta situació que va fer possible l'Estat del Ben-Estar social entre 1945 i 1975, es va acabar.

La modernitat es va imaginar que n'hi hauria prou amb suprimir la monarquia absoluta i les classes privilegiades –el clergat i la noblesa–, per establir el regne de la justícia. Les institucions polítiques democràtiques podrien actuar en plena llibertat. En canvi ben aviat es va veure que les forces econòmiques que eren el clergat i la noblesa no havien desaparegut, sinó que havien estat reemplaçades per uns nous actors. La societat industrial va originar noves classes dominants: els senyors de la indústria, del comerç, dels bancs. Els quals van aprendre l'art de manipular les institucions democràtiques per fer-ne instrument del seu poder creixent.

La modernitat s'havia imaginat l'Estat com a una força independent, autònoma, encarregada de crear la justícia i la prosperitat mitjançant la col·laboració de tots els ciutadans, considerats iguals mercès a l'imperi de la llei, aplicada a tothom per igual i que defensava els drets de tothom. Ja no hi hauria víctimes de la dominació, perquè tothom es podria considerar emparat per la llei aplicada per un sistema judicial imparcial.

Ara bé, a partir de la dècada de 1970 la nova revolució industrial va permetre la constitució de unes noves forces econòmiques mundials, les "multinacionals", d'un poder unimaginable. Va començar un moviment de concentració de la riquesa. Els Estats van anar perdent poc a poc qualsevol possibilitat de controlar les forces econòmiques. L'economia està en mans de grups mundials que fan dels Estats la garantia de la seva llibertat de moviments. El paper de l'Estat consisteix en mantenir la població tranquil·la per tal que les empreses i les institucions financeres puguin funcionar sense problemes.

Des d'aleshores la democràcia s'ha anat transformant en una teoria política buida de contingut real, perquè les forces econòmiques imposen la seva voluntat als Estats. Els Estats nous són més vulnerables, perquè no poden comptar amb el suport d'organitzacions ciutadanes fortes. Els Estats nous, van ser conquerits en poc temps per les grans forces multinacionals. És el que va passar a Amèrica Llatina.

La democràcia va quedar buida de contingut perquè l'Estat va ser obligat a concedir la plena autonomia a les multinacionals, les quals poden moure els seus capitals arreu del món, sense cap control. Disposen de 37 paradisos fiscals on qualsevol mena de transacció és

possible sense que els Estats la coneguin. Els paradisos fiscals gaudeixen de la protecció de les grans potències, que s'han posat al seu servei.

Les multinacionals mouen el comerç, que principalment és comerç entre elles, cosa que no en permet cap control. Les multinacionals s'uneixen, les més fortes conquereixen les més dèbils, de tal manera que es poden constituir en gairebé monopolis. Podem comptar amb l'exempció d'impostos i rebre innombrables avantatges dels Estats. Si un Estat no els concedeix els avantatges que exigeixen, l'amenacen amb traslladar immediatament les seves fàbriques a un altre país.

Les multinacionals van aconseguir que s'imposés a la consciència del món la idea que els Estats no són capaços de prendre iniciatives econòmiques i han de lliurar tota l'economia a empreses privades. Amb aquesta "privatització", els Estats han perdut la força econòmica que els donaven les empreses estatals. Va ser l'èxit extraordinari d'una immensa campanya de publicitat que va aconseguir convèncer la gran majoria de la classe intel·lectual i gairebé tots els economistes. El triomf més gran de les multinacionals va ser haver conquerit les ments de les classes dirigents i dels seus assessors intel·lectuals. Des d'aleshores, els partits polítics s'han transformat en moviments de divulgació de la ideologia neoliberal, i treballen com a funcionaris de les multinacionals –de les quals a més reben unes bones retribucions–.

La democràcia va perdre el seu contingut perquè els **Estats han perdut la seva autonomia**. Alhora que els pobles han deixat d'existir com a força social. Amb la "terciarització" i la "deslocalització", les empreses mantenen els treballadors en un estat d'inseguretat total. Ningú no està segur de la seva feina. Qualsevol moment poden despatxar algú. A les empreses terceritzades la vaga és completament ineficient. La classe obrera ha deixat d'existir i està desintegrada.

El sistema econòmic neoliberal ha estat capaç de crear una formidable **indústria de la diversió**. No hi ha cap poble que ho resisteixi. Tots els ex-ciutadans es deixen embolicar per aquesta màquina de diversió que funciona les 24 hores. Actua de forma combinada amb la publicitat, que és el pilar de la cultura del consum. La gent s'oblida dels drets del ciutadà, perquè està ocupada en el consum i la diversió, que amaguen la realitat de la dependència i la pobresa. El sistema ha aconseguit convèncer les majories que no s'hi pot fer res, que el sistema actual és l'única possibilitat, i que no hi ha cap alternativa.

En mig d'aquesta situació, els drets humans van

perdent els seus defensors. Els EUA ara practiquen, amb el reconeixement públic del president, la tortura, les desaparicions, els tribunals militars, les execucions secretes, l'aïllament de presos. El lloc més conegut és Guantánamo. Estimulats per un exemple així els serveis de seguretat de molts Estats "democràtics" permeten violacions de drets humans.

Les Constitucions liberals continuen en el paper. No se'ls dona cap importància, o no es creen lleis per aplicar-les. Els partits polítics aprenen tots a repetir el mateix llenguatge, formulat per les multinacionals, i es sotmeten a les seves exigències. Les eleccions només produeixen sentiments de frustració. A més a molts països, molts ciutadans, sobretot els joves, ja no creuen en les eleccions, i no hi participen.

Els darrers anys ha crescut la consciència que el **sistema democràtic actual no funciona**. N'hi ha que proposen reformes polítiques, però cap reforma podrà canviar el sistema si no aconsegueix destruir el poder dels nous senyors feudals.

Des del 1999 un moviment de defensa i promoció de la democràcia es va començar a expressar i la seva veu creix any rera any. Els **Fòrums Socials Mundials** reuneixen cada any milers de moviments que cerquen una alternativa. Però encara estem a la fase de les protestes i de la divulgació arreu del món d'un sentiment de revolta, o com a mínim d'insatisfacció. Les sortides encara no apareixen.

El repte és: com limitar i reduir les multinacionals d'avui, que poden comptar amb el suport polític de les potències actuals més grans? No hi ha pas democràcia sense poder, poder que consisteix en treure'n als grans senyors feudals d'avui? Quins seran els camins? Heus aquí algunes consideracions al respecte.

Les futures potències del món seran **Xina** i la **Índia**. Xina ja és la tercera economia del món i d'aquí deu anys ja haurà assolit el nivell dels EUA. Què farà Xina aleshores? Podrà conquerir poders sobre les multinacionals? Podrà imposar les seves condicions als moviments de capitals, al comerç mundial, als paradisos fiscals? Podrà crear un nou ordre mundial imposant algun control sobre les forces econòmiques? Potser podria liderar una aliança de les antigues nacions del Tercer Món per imposar limitacions al poder i a les llibertats de les multinacionals? Hi podria haver forces populars de les nacions dominades que realitzessin accions comunes reptant les grans multinacionals, fent-los impossible la presència en els seus territoris? Podrien les organitzacions privades no governamentals ajuntar prou forces per controlar els paradisos fiscals, els grans

centres financers o el comerç internacional?

En qualsevol cas, no hi ha democràcia sense la conquesta del poder sobre els grans conjunts econòmics, que actualment són internacionals i tenen els seus centres en els països dominants.

Mentrestant, què passa a **Amèrica Llatina**?

Oficialment, totes les nacions segueixen les normes de la democràcia liberal segons el model dels EUA. Practiquen el ritual de les eleccions, de les assemblees legislatives, de la Constitució i de les lleis. És la victòria de la democràcia després de l'era de les dictadures militars.

Tanmateix, la insatisfacció està creixent. A totes les eleccions recents el poble ha votat per partits que oferien un programa de transformació a fons. Un cop s'han instal·lat el president electe i el nou Congrés, no passa res. Tot continua com abans. És com si el mateix sistema hi oposés una resistència insuperable. Els nous governants no poden complir les seves promeses. Són presoners del sistema, o sigui, de les grans forces econòmiques.

Però han aparegut senyals que bé podrien ser el començament d'un canvi. El primer va ser el **MERCOSUR**, malgrat totes les dificultats que va trobar. El MERCOSUR sobreviu, i pot créixer. És el començament de la formació d'un conjunt de nacions que es defensen juntes contra les grans forces multinacionals.

Encara n'ha aparegut un de més significatiu: la figura carismàtica d'Hugo Chávez a **Veneçuela**. Les masses populars li han renovat moltes vegades el seu suport més ferm. Sense canviar el sistema establert, Hugo Chávez va poder construir una cosa semblant a un Estat paral·lel de servei al poble. Mercès al petroli, ha pogut establir un nou sistema de salut i d'educació pels pobres. Ha iniciat una reforma agrària. Ha començat una estreta col·laboració amb Cuba, i mostra que té capacitat per promoure una unió de les nacions de l'Amèrica del Sud, que seria com una extensió i una ampliació del MERCOSUR. Veneçuela ja hi ha entrat.

A Chávez el van elegir segons les formes convencionals, de manera independent als partits. A Veneçuela tots els partits es trobaven en un estat de corrupció avançat. El poble el va elegir, i va elegir una assemblea favorable fora dels partits. Chávez va poder organitzar d'alguna manera el poble dels pobres, sense formar partit. Entre ell i el poble hi ha una identificació que recorda allò que a Amèrica Llatina ja es va manifestar diverses vegades: un líder carismàtic desperta les energies d'un poble que es trobava humiliat i impossibilitat d'actuar. El desprestigi dels partits i del sistema és un

fenomen creixent a Amèrica Llatina. Si apareix un líder popular carismàtic, el poble abandonarà els partits per adherir-se al cabdill, amb el qual s'identificarà.

El cas d'Evo Morales a **Bolívia** és sorprenent. Va guanyar les eleccions en primera volta perquè no només els pobles indígenes, sinó que també sectors de classe mitjana o mestissos el van votar. Encara és aviat per saber què podrà fer, però el fet també sembla significatiu. I ara, quin serà el país que passarà per un procés semblant?

En aquests dos casos, estava ben clar que el poble esperava un líder fort, capaç de donar autoritat a l'Estat. El sistema neoliberal va fer el possible per destruir els Estats a tots els països dependents, i en gran part ho va aconseguir. Ara es produeix la rebel·lió dels pobles: volen un Estat fort.

Les **eleccions** al Brasil, l'Argentina i l'Uruguai ens van mostrar pobles que també volien un Estat fort, malgrat que les seves expectatives s'hagin frustrat en gran part. És un senyal: estan esperant que aparegui un líder fort capaç de refer un Estat fort.

Amb les experiències de Chávez i Morales, els pobles han deixat de creure que els EUA tenen una força il·limitada i que poden imposar el seu domini sempre i arreu. Han descobert que és possible resistir i que es pot pensar en una alternativa. Tenen la impressió que ha començat la lluita per la independència. Durant més de 40 anys els EUA van imposar la "pax americana" a tot el Continent. Hi ha indicis que aquesta situació s'esgota.

A tota l'Amèrica Llatina, hi ha una sorda reivindicació, una protesta latent que està esperant el moment en què algú sigui capaç d'organitzar les forces socials existents i construir la unitat dels oprimits al seu voltant. El que va passar a Veneçuela i a Bolívia és revelador. I s'està preparant alguna cosa semblant a tots els països. Cadascun té la seva història, i els camins seran diversos, però hi ha alguna cosa que ja s'està manifestant.

Al **Brasil**, molts esperaven que el PT fos la força capaç d'unificar els moviments populars, les esperances de les masses i el ressentiment de la classe mitjana. El PT no va voler aquest paper, va preferir governar al gust de les grans famílies i de les multinacionals. No va voler sentir la veu de les masses populars, o potser, senzillament, no la va sentir. L'experiència va deixar clar que mai serà un partit polític capaç d'assumir aquest paper...

S'està produint una **proletarització de la classe mitjana**. Amb això, esdevé possible una aliança política entre la classe mitjana, els treballadors i els exclosos, el que és la base on es sustenten l'Hugo Chávez i l'Evo Morales. Amb aquesta aliança, les estructures

democràtiques poden permetre que s'escolti la veu de la majoria.

D'aquesta manera es podria trencar l'aliança tradicional entre els opressors i els oprimits, entre els més rics i els més pobres, mitjançant el qual els rics sempre han rebut el suport electoral dels pobres. Els rics, donant-los-hi beneficis minúsculs, sempre van saber comprar els vots dels pobres. Si la classe mitjana els hi arriba a obrir els ulls, la situació pot canviar. De tota manera, si les masses populars es mantenen disperses no ho podrà pas fer.

I avui, quin podria ser el paper de les **Esglésies**?

De la jerarquia poca cosa se'n pot esperar, ja que té la sensibilitat de la classe alta. Es deixa impressionar pels temors de la classe dirigent. S'oposarà a tots els canvis i defensarà el sistema vigent, que ofereix tants d'avantatges a la classe dirigent. Ho farà invocant els arguments de la pau social, de la lluita contra la violència i de la neutralitat de l'Església en matèria política. És el que passa a Veneçuela, on la jerarquia està al capdavant de la lluita contra en Chávez, o a Bolívia, on la jerarquia evita donar qualsevol mena de suport a l'experiència dels indígenes, sembla que ens mostri allò que va passar als altres països. Per part del Vaticà, la ferma aliança amb el govern Bush permet preveure quina serà la seva actitud: l'oposició a qualsevol canvi que perjudiqui els EUA.

Malgrat tot sempre hi haurà una minoria de la jerarquia, del clergat i de religiosos o religioses compromesos amb canvis socials radicals. Són els fidels hereus de Medellín i Puebla.

Però també són Església els milions de ciutadans que es declaren catòlics i han rebut orientacions inspirades en la Bíblia i en l'herència de 40 anys de Medellín; els quals donaran tot el seu suport als futurs moviments populars, tal com ho estan fent a Veneçuela i Bolívia. Hauran de cercar l'entesa amb els protestants pentecostals, que tot sovint s'han allunyat de les lluites pel poder perquè es sentien minories insignificants. Avui dia els pentecostals són una part important de la població i no es farà res sense ells.

Llavors, doncs, el poble de Déu està marxant des d'ara vers un canvi de les estructures socials. Són els que li donen força a en Chávez o a en Morales i donaran suport als moviments que apareixeran a Amèrica Llatina.

El temps de la dictadura econòmica del sistema neoliberal ja ha passat. Estem entrant en una altra etapa de la història. Podria ser l'adveniment d'una democràcia més autèntica.